

بررسی عوامل زمینه‌ای تغییرات ساخت و ساز با مطالعه دوره قاجار

(نمونه موردی: شهر تهران)

مطهره سروش*، افسانه زرکش

۱- پژوهشگر دکتری معماری دانشگاه تربیت مدرس، motahare.soroush@gmail.com (۰۹۱۱۵۹۱۰۲۸۹)

۲- دکتری معماری، استادیار گروه معماری دانشگاه تربیت مدرس، zarkesh@modares.ac.ir

چکیده

ساخت و ساز، همواره با زندگی بشر عجین بوده است. در پی توفیق بشر در ترقی شیوه زیست و گذران زندگی، ساخت و ساز نیز همپای این تغییرات، دچار تحول می‌شود. مادامی‌که بشر در هر مکان و زمان، شیوه‌های ساخت و ساز را متناسب با نیازهای خود نیابد، از تلاش برای تغییر باز نمی‌نشیند. دوره قاجار به عنوان یکی از دوره‌های مهم در تاریخ معماری ایران، صحنه مواجهه -گاه تسامح و گاه جدال- سنت و تجدد است. تغییرات ساخت و ساز که از اواسط دوره قاجار شروع شد، سیر پیوسته معماری ایران را (از دوران باستان تا دوره صفویه)، به گذرگاهی جدید (معماری غرب) منتهی نمود. در این پژوهش به دنبال پاسخ این سؤال هستیم که چه عواملی زمینه ساز این تغییرات در حوزه ساخت و ساز شدند؟ روش پژوهش در این مقاله، مطالعه اسناد تاریخی، بررسی نقطه نظرات تاریخ‌پژوهان و معماران برجسته و بررسی آثار معماری دوره قاجار به منظور راستی‌آزمایی یافته‌ها است. نتایج حاکی از وجود عوامل سه گانه "سیاسی"، "اجتماعی" و "فنی-صنعتی" است. عوامل سیاسی شامل انقلاب صنعتی و انقلاب فرانسه، پارادایم جهانی ناسیونالیسم و رابطه انسانی میان غرب و ایران است. عوامل اجتماعی شامل پدیده بیلاق نشینی، تغییر نظام استاد-شاگردی، محلات و فاصله طبقاتی، خیابان و بازیابی خاطرات جمعی، نهضت ترجمه و ساختمان‌های وابسته و ادبیات نمایشی و ساختمان‌های وابسته است. عوامل فنی-صنعتی شامل شروع فعالیت کارخانه‌ها، حضور عیان ساختمان‌ها و گفتمان جدیدی در معماری به نام دیوار شفاف است. با توجه به تدقیق هریک از این عوامل به مصادیق ملموس آن در دوره قاجار، عامل سیاسی زمینه‌ساز عامل اجتماعی و عامل اجتماعی زمینه‌ساز عامل فنی-صنعتی است.

واژه‌های کلیدی: ساخت و ساز، عوامل سیاسی، عوامل اجتماعی، عوامل فنی-صنعتی، قاجار.